

Antoni M. Alcover i el parlar de Tàrbena¹

MARIA-PILAR PEREA
Universitat de Barcelona

Resum:

L'objectiu principal d'aquest article és descriure el viatge que el 1918 efectuà Antoni M. Alcover a Tàrbena i examinar els materials lingüístics que hi recopilà per desenvolupar dos dels seus projectes més magnets: el *Diccionari català-valencià-balear* i *La flexió verbal en els dialectes catalans*. Complementàriament, es documenten les referències que, sobre l'eixida, apareixen al *Bolletí del diccionari de la llengua catalana* i en els quaderns de camp, que apleguen informacions de tipus fonètic, morfològic, sintàctic, lèxic i folklòric. El conjunt ofereix una informació prou completa sobre les característiques del parlar de Tàrbena de començament del segle XX.

Paraules clau:

dialectologia catalana; variació lingüística; Tàrbena.

Abstract:

The main aim of this paper is to describe Antoni M. Alcover's journey to Tàrbena in 1918 and to examine the linguistic data that he compiled to develop two of his most important projects: the *Diccionari català-valencià-balear* and *La flexió verbal en els dialectes catalans*. Complementarily, the references of his excursion appearing in the *Bolletí del diccionari de la llengua catalana* and in the field notebooks, which collect information on phonetics, morphology, syntax, lexicon and folklore are documented. All the data gives a complete information about the characteristics of the language used in Tàrbena at the beginning of the 20th century.

Key words

Catalan dialectology; linguistic variation; Tàrbena.

---

1 Aquest treball s'adscriu al projecte PGC2018-095077-B-C43, finançat pel Ministerio de Ciencia, Innovación y Universidades.

1. INTRODUCCIÓ

És ben conegut que el *Diccionari català-valencià-balear* (DCVB), d'Antoni M. Alcover (Manacor 1862-Palma 1932) i Francesc de B. Moll (Ciutadella 1903-Palma 1991), es desmarca dels models lexicogràfics del segle XIX, que es basaven, en general, en la selecció i la reproducció del contingut de diccionaris ja publicats, i adopta una doble innovació: d'una banda, el buidatge documental, amb la voluntat d'establir els referents i els usos dels mots que volia incloure-hi; i, d'una altra, les enquestes dialectals, mètode fonamental d'obtenció de dades que fan servir els atles lingüístics i els treballs dialectològics en general. Aquest element comú i la inclusió de formes tant lèxiques com fonètiques ubicades en determinats indrets del domini lingüístic poden fer pensar que el DCVB conté informació pròpia d'un atles, però sense l'elaboració de mapes. El cert és que l'inventari alcoverià és per sobre de tot un repertori lexicogràfic, i que la informació geogràfica que conté és útil i representativa, però incompleta, de vegades asistemàtica i, en ocasions, massa generalista. El contingut lèxic, tanmateix, és realment un tresor lexicogràfic que recull també, emparant-se en els pressupòsits del moviment filològic germànic *Wörter und Sachen* ('paraules i coses'), desenvolupat a inicis del segle XX, aspectes relacionats amb l'antropologia i conceptes culturals que denoten els mots.

Al seu torn, *La flexió verbal en els dialectes catalans* és un repertori molt complet de morfologia verbal que consisteix en un estudi exhaustiu sobre la conjugació catalana. El resultat, que es va publicar incomplet en l'*Anuari de l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura*, recull la conjugació de 78 verbs enquestats en 149 localitats dels territoris de parla catalana. Aquesta publicació es basa primordialment en el contingut de dotze llibretes de camp, que Alcover va emplenar durant el període comprès entre 1906 i 1928.²

En tots dos projectes, el canonge de Manacor va fer servir el treball de camp per a l'obtenció de dades, però mentre que per a *La flexió verbal* va tenir, en general, com a informadors, nens i adolescents, amb alguna presència esporàdica de gent adulta, per al DCVB els informadors encaixaven de ple en la concepció tradicional de la dialectologia: es van seleccionar els anomenats NORMS (*non-mobile, old, rural, men*) (Chambers & Trudgill 1980: 29). I encara que van prevaldre els subjectes masculins, triats més per l'ofici del qual es volia trobar informació que per l'edat que tenien, algunes dones també van participar en les enquestes.

Els qüestionaris que es van fer servir per bastir la part oral del DCVB i per a *La flexió verbal en els dialectes catalans* (i addicionalment per a una gramàtica, els materials de la qual no s'han arribat a trobar) experimentaren diverses reformulacions. L'estructura fonamental del que s'utilitzà per obtenir els materials relacionats amb l'elaboració del

---

2 Per a una informació més completa sobre aquests materials, vegeu PEREA (2005).

diccionari apareix en alguns quaderns de camp en forma de qüestionari-base, que inclou preguntes relacionades amb la fonètica, la morfologia, la sintaxi i el lèxic, i també amb certs aspectes folklòrics. El lèxic té a veure amb diversos camps semàntics vinculats amb la vida tradicional, com ara els que estan associats als oficis, les feines del camp, les malalties, la religió, les parts de la casa, els arbres, els animals domèstics, el temps atmosfèric i cronològic, la casa i la família, etc., per bé que també s'han trobat informacions sobre malnoms, topònims i antropònims.

L'objectiu d'aquest treball és descriure la visita que Antoni M. Alcover féu a Tàrbena, l'any 1918, i examinar els materials lingüístics que n'obtingué per incorporar-los en dos dels seus projectes més magnes: el *Diccionari català-valencià-balear* i *La flexió verbal en els dialectes catalans*.

2. ANTONI M. ALCOVER I L'INTERÈS PER LA VARIACIÓ LINGÜÍSTICA

L'interès d'Alcover per la llengua sorgí durant la seva joventut, mentre recollia narracions que més tard es compilaren en els diversos volums de l'*Aplec de rondalles mallorquines d'en Jordi des Racó*.

Mogut per la voluntat d'estudiar la llengua, Alcover publicà i trameté, el 1901, a tots els intel·lectuals i erudits del moment, la *Lletra de convit*, de la qual es van fer tres edicions. Aquest fou el document instigador de tot el moviment lexicogràfic que es va desplegar fins a la publicació definitiva del *Diccionari català-valencià-balear*, l'any 1962. Així, la *Lletra de convit* es convertí formalment en el tret de sortida que motivà i impel·lí totes les tasques derivades de l'acompliment d'aquesta obra extraordinària.

En paral·lel, aquell mateix 1901 va veure la llum el primer número del *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana* (BDLC), la revista filològica que va arribar, en vida d'Alcover, als 14 toms. La publicació, que donava compte de totes les informacions relacionades amb la confecció del diccionari (per exemple, les instruccions als col·laboradors, les descripcions i estudis lingüístics, els dietaris de les eixides, etc.), es va deixar de publicar el 1926 perquè Alcover i el seu deixeble Francesc de B. Moll poguessin dedicar tots els esforços a la redacció del *Diccionari català-valencià-balear*.

En l'etapa de confecció de l'obra, la primera tasca per calia acomplir per dur-la a terme havia de ser òbviament l'aplec d'informació, i Alcover ho féu de dues maneres: visitant cadascun dels indrets escollits per obtenir materials a partir d'enquestes dialectals (el que va anomenar la llengua viva) i creant un cos de col·laboradors, els quals, mitjançant el buidatge de documents, principalment d'arxiu, li havien d'oferir mostres de la llengua històrica (el que va anomenar la llengua escrita). El primer procediment es complementava també amb informacions orals que obtenien alguns col·laboradors i que trametien posteriorment al dialectòleg manacorí.

Alcover havia iniciat sistemàticament les seves excursions l'any 1900 –encara que se sap que anys enrere havia viatjat a Roma i a Montserrat– amb una primera voluntat d'aplegar informacions tant filològiques com artístiques. El manacorí estava molt interessat en l'art romànic, com ho documenten dos quadernets que s'han conservat i que recullen esbossos d'obres arquitectòniques que el canonge va visitar en les seves primeres eixides. Els requeriments de l'Obra del Diccionari, però, reconduïren l'objectiu dels viatges a aplegar sols dades de caràcter lingüístic. I els nombrosos quaderns de camp que Alcover va emplenar entre el 1900 i el 1924 recullen un deversall de materials de primera mà, que mostren l'estat del català durant aquell període de temps.

Des d'un punt de vista quantitatiu, dels 75 quaderns de camp que contenen informacions dialectals, que es poden consultar a través del Portal Alcover <<http://alcover.iec.cat/>>, juntament amb altres dels nombrosos materials del canonge de Manacor, n'hi ha dos (el Quadern I (1917-1918) i el Quadern II (1918)), ambdós redactats per Alcover, que aporten 269 dades sobre Tàrbena: 21 estan relacionades amb la fonètica; 54, amb la morfologia; 24, amb la sintaxi; 11, amb el folklore; i 159 són de tipus lèxic. Es comprovarà més endavant com van ser transferides aquestes dades al DCVB.

3. L'EXCURSIÓ FILOLÒGICA DE 1918 A TÀRBENA I ALGUNS ASPECTES PRELIMINARS

La primera notícia que apareix sobre Tàrbena en el *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, es troba en el número VI (1910-1911: 374), en la ressenya que Alcover féu de l'eixida filològica que el filòleg i fonetista Pere Barnils duugué a terme el 1910 per terres alacantines. Amb les informacions obtingudes en el seu viatge, Barnils redactà la seva tesi doctoral *Die Mundart von Alacant* ('El dialecte d'Alacant'), que es publicà el 1913. Alcover, en les pàgines del BDLC, explica, referint-se a Barnils:

S'espitxa dia 3 de setembre cap a València, i se tira a Pego, aont comensa l'escorcoll llengüístic dialectal d'aquella vila, i, fent lo meteix, recorre la Vall de Gallinera, Atzúvia, Parcent, Benissa, la Vila Joiosa, Callosa, Tàrbena, Alacant, Benidorm, Xixona, Tibi, i además estudia el llenguatge d'altres poblacions veïnes, topan per xamba persones de dites poblacions, ab qui pogué parlar llargament i estudiar llur dialecte.³

Més endavant, el 1912, en el número VII del BDLC (1912-1913: 153), Alcover torna a esmentar Barnils i un article que aquest publicà en la *Zeitschrift für romanische Philologie* amb el títol «Zur Dialektkunde, Zur Kenntnis einer mallorquinischen Kolonie in Valencia» ('Nota dialectal: notícia d'una colònia mallorquina a València'). I Alcover explica:

---

3 La reproducció dels textos del BDLC i dels quaderns de camp s'ha fet respectant escrupolosament els originals.

Entany el Dr. Barnils va recórrer tota la regió alacantina i se trobà ab els pobles de la *Vall de Gallinera*, entre Gandia i Xixona, i llavò ab Tàrbena, més amunt de Bolulla que parlen un dialecte que té una partida de formes mallorquines. D'ont ve això? Vé de quant el rey En Felip III va treure d'Espanya els *emmoriscats* la primeria del sigle XVII. Ab aquella treta, la Vall de Gallinera, pertanyent an el Ducat de Gandia, queda despoblada, i el Duc d'aquell títol, amic del Virrey a-les-hores de Mallorca, conseguí que 150 families mallorquines se'n anassen a poblar aquella vall i d'allà s'estendrien fins a Tàrbena, conservant el dialecte mallorquí, molt de temps, mentres visqueren aïllades dins aquella vall tals families i llurs descendents; pero a poc a poc, sobre tot des que una carretera posà en comunicació aquells pobles ab els veynats de fora de la vall, aquella gent ha anat perdent el seu dialecte tradicional i assimilantse el dialecte valencià. Doncs bé, el Dr. Barnils estudia aqueixa serie de perdues de l'antic dialecte i les passes que'l valencià ha anades fent dins la Vall de Gallinera i Tàrbena, que es la que conserva millor el dialecte antic perque fins fa uns dos anys no ha tenguda carretera. Com nosaltres l'any 1902 hi havíem de pujar i mos haguérem d'aturar a Bolulla, hi havíem de pujar a esquena de bístia. Es curiosíssim l'estudi que fa demunt tot això el Dr. Barnils, i figura dignament entre els altres articles d'aquella famosa revista alemanya.

Però la informació de primera mà més valuosa sobre Tàrbena és la que incorpora el *Dietari de l'Eixida pel Regne de València i Catalunya occidental 1918*, que apareix en el volum X del BDL (1918-1919: 172-176). Les referències explícites a Tàrbena es documenten el 27 i el 29 de juny, dates en què feu la visita. Es registren a continuació alguns dels aspectes més interessants des d'un punt de lingüístic.

El primer fa referència als llinatges. Alcover explica:

Dic missa, el Sr. *Retor* me convida a berenar; i, com sap que tinc les maletes a l'hostal, envia a cercarles i m'hostatja a l'*Abadia* (Rectoria), tractant-me tan bé com sap. Me mostra els *llibres de batismes* d'aquí i resulta que els llinatges de Tàrbena son: *Cifre, Calafat, Estalrich, Ferrer, Ginart, Gisbert, Jordà, Lledó, Molines, Moragues, Marcó, Mascaró, Monjo, Mas, Mestre, Nadal, Planells, Ripoll, Rosselló, Salvà, Serra, Seguí, Sastre, Taverner, Tomàs, Vila, Vaquer*. Just se troben sis o set llinatges fora-d'aqueys. ¿Voleu una prova més forta de que la gent de Tàrbena ès nissaga mallorquina?

Com s'indica més avall, alguns d'aquests llinatges consten en el DCVB però, curiosament, no s'associen amb la localitat de Tàrbena.

El segon aspecte es refereix a l'enquesta sobre la conjugació que Alcover efectuà per recollir dades per a *La flexió verbal en els dialectes catalans* i al mètode que hi aplicà. En el cas de Tàrbena, les entrevistades són noies, de les quals lloa les excel·lències i el bon comportament:

Expòs an el Sr. Rector el meu pla de campanya i que lo que me cal ès una escola a on pugui aglapir quatre o cinc bordegassos de dotze a tretze o catorze anys que me conjuguin *els 75 verbs de la llista*. Me diu el Rector que l'escola de xics ès tancada perque vengué l'altra diassa l'Inspector i declarà ruïnós l'edifici; però que ès uberta la de nines i que, si m'hi conform, avisarà la Sra. Mestra, que creu que's prestarà de bon cor. Li dic que sí, i mos entregam a tal *costura*. La Sra. Mestra D.ª Maria del Remy Esteve i Garcia, nadiua d'Alacant, ens rep amabilíssima, i me presenta, per fer enquesta, tres al·lotelles, modestíssimes, que fan cara de molt intel·ligents.

Elze suplic que me parlin just així com parlen elles ab elles, no dissimulant res de llur llenguatge típic, que fan tot quant saben per dissimularlo en parlar ab gent no *tarbenenca*. La Sra. Mestra i lo Sr.

Retor les comanen lo mateix, i elles ho compleixen fidelíssimament, fins a l'estrem de que me corretteixen a mi mateix en l'ús dels articles *es i sa*, que jo, en sortir de Mallorca, no solec usar per *oportunisme*.

Ab això investim la conjugació, i hi resulten tan destres aquelles al·lotelles que en tres hores el matí i quatre el capvespre esclovellam els 75 verbs de la llista sense que aquelles bones *tarbeneres* perdin gens la paciència ni se desbaratin gota. Si fossen estats al·lots, estic segur que se serien desbaratats, fent-se impertinències i jutipiris, com me succeeix an tots els pobles. Se veu que les al·lotes per tot arreu son més compartívoles i més bones d'anar entorn que no els al·lots.

El tercer aspecte és la descripció que fa Alcover d'alguns elements lingüístics que ha registrat. I així diu:

De la conjugació peculiar de Mallorca ja no conserva casi res, havent adoptada casi per complet la valenciana. En les altres coses hi ha que notar: a) diuen *coranta i coresma* per *quaranta i quaresma*. —b) Conserven l'article personal *En*, que pronuncien *An*, p'els noms masculins que comensen en consonant (*AN Pere, AN Batiste, AN Juan*). Ara si comensen en vocal o si son noms femenins, los claven *l, la* (*L'Enric, LAMaria, LACarme*). —c) Conserven l'article *es*, que pronuncien *as* (*AScap, ASllibre, AScarrer, AZatres*), i *sa*, fent sonar la *a* ben clara (*SAcama, SAdóna*), i el plural *ses* (*ses pilòtes, seslletres*). —d) Fan la *g* velar, especialment en les formes verbals, casi *aspirada* o *fricativa*, que s'acosta molt a la castellana. Així és que no diuen *coneGUem ni beGUem*, sino que casi diuen *koneyém, beyéem*, casi ab lo so de la X grega. —e) Fan concordar lo *participi de preterit* ab lo *terme d'acció* si aqueix va devant (v. gr. *ta mare l'has VISTA?*). —f) Es ben mallorquina la *de* que claven entre lo negatiu *cap* i lo sustantiu (*no socCAP DE GALLINA per pondre; no hi haCAP DE PERSONA que fatja assò*). —g) També son expressions ben mallorquines els mots *recapte* (cosa de menjar), *maleyt, maleyte* (curt de geni), *beneyt, benéyta* (poc seny, bàmbol). —h) Diuen: *sa mo* (meua) *germana, sa mo* (meua) *tia, sa mo* (meua) *'miga; —as mo germà, as mo cozi, as mo 'mic, as mo vestit*. —i) Diuen *mel-la* (amygdala), *mel-ler, mel-ló, vel-lar* (vigilare). —j) Diuen *am* en lloc de *amb* (v. gr. *ha parlat AM[ab] al Sr. Retor; anava AM ella i AM ell a missa*). —k) Conserven el pronom mallorquí *elze*, que pronuncien *alza*, com se veu per aqueixa cansó que canten: *sa mare que tinga filles, | que s'ALZA sapia guardar | i que s' compra una gerreta, | i ALZA comensa a salar*. Aquí *compra i comensa* son subjuntius, puys la *-e* de la primera persona singular del present i la primera i tercera singular del subjuntiu la fan sonar *-a* (*io cantA; volen que io cantA, que ell cantA*).

A continuació es comprovarà com el contingut dels quaderns de camp complementa la informació del *Dietari*.

4. ELS MATERIALS LINGÜÍSTICS RELACIONATS AMB TÀRBENA INCLOSOS EN ELS QUADERNS DE CAMP

Ja s'ha indicat més amunt que hi ha dos quaderns de camp que reuneixen informacions lingüístiques rellevants sobre el parlar de Tàrbena (vegeu <alcover.iec.cat>). En tots els quaderns alcoverians, les dades lingüístiques apareixen barrejades, ja que es registraven segons s'enquestaven i, per tant, no s'agrupaven per tipologies. Quan el contingut dels quaderns es van introduir en una base de dades amb la voluntat d'informatitzar-lo de manera ordenada i sistemàtica per a la seva difusió, els materials es van classificar en cinc grups d'acord si es referien a aspectes fonètics, morfològics, sintàctics, lèxics o folklòrics (vegeu Perea 2006).

A continuació es resumiran els resultats que apareixen en cadascun d'aquests àmbits lingüístics, fent èmfasi en particular en el que no s'havia registrat en la descripció que, sobre la varietat de Tàrbena, havia aparegut en les pàgines del BDLC.

4.1. Fonètica

En els quaderns de camp apareixen diversos exemples de vocalisme tònic:

a) quant a l'obertura de les vocals *e* i *o*:

a1) [ɛ]: té (t[ɛ], kafè (caf[ɛ])) akad[ɛ]mia; [ʒɛ]rra d'oli; cist[ɛ]rna, ll[uɛ]rna, Gov[ɛ]rn, gov[ɛ]rna; *e* oberta: [ʒ]el, al sel, l'infern, sert, certa, verda, vert, prèmit, mizèria, Jerusalem.

a2) [ɔ]: d[ɔ]nes an hi ha de b[ɔ]nes i de rowines.

b) i quant al tancament de *e*: érba, Belém, Israel, Abél, Noé, Nasaret, serp, astrem.

Hi ha exemples també de monoftongació (dumen[ʒ]es), de simplificació (pasensia, consensia, sensia); amb l'advertiment: «fan -énsia; no -[é]nsia».

Entre altres coses, s'indica que la preposició *en* es pronuncia *an*: «li va pegar an as nas».

Pel que fa al consonantisme, hi ha mostres d'elisió: becaes (becades); vel·lar, vel·lá(da). Hi ha també exemples de reforçament (pr[ɛ]mit); de dissimilacions (s'almari (armari); rozaula (Rosaura); abres; [é]wia (aqua); d'assimilacions (at [ʒ]el (a[ʒ]el) es gel; de solucions antihiàtiques: «homens an hi ha de bons i de rowins».

I també en relació amb el consonantisme es recull una informació que ja s'havia registrat en el BDLC: «fan la *ge* molt velar, casi com [ɣ] grec, konegem, begem. Es una *g* fricativa».

4.2. Morfologia

Pel que fa a la morfologia verbal, hi ha diverses mostres de conjugació: 1) pel que fa a la primera persona del present d'indicatiu del verb *haver*: «i[ɔ] a e[ʃ]it a's karre», comuna a molts indrets valencians; 2) nombroses mostres de la flexió dels verbs *arrupir-se* (arrufar-se), *llegir* i *fregir*, que són molt interessants perquè són verbs de la tercera conjugació incoativa, i alguns no apareixen a *La flexió verbal*; 3) formes de participi: riure: rist (rigut), i de gerundi: riguent; i d'imperatiu, amb una anotació de caràcter sociolingüístic: «els avis deyen: S[ɛ]w! per asentet't!».

Quant als numerals, hi ha la llista dels cardinals i, quan escau, anotacions fonètiques rellevants, per exemple l'assimilació [ʃ]i[ʃ]anta o la pronúncia «milló».

Apareixen força exemples d'ús de l'article salat: «a Tàrbena y algun poble veinat y a la Vall de Gallinera conserven l'article *es y sa*», informació que ja es recollia en un Quadern de 1902, quan Alcover es desplaçà, com ell mateix indicava, a Bolulla. Vegem-ne alguns exemples:

- as kap, as llibre, as karrer, as kaps, as llibres, as karrers, az atres
- as sol, as [ʒ]el, as [ʒ]eneral
- sa pilota, sa kama, sa d[ɔ]na, ses dones, ses kames
- az homens, az amics, az angels, az estudiants
- sa t[ɛ]rra, la gu[ɛ]rra, sa s[ɛ]rra, as p[ɛ]w
- ses s[ɛ]rres, ses sabates, ses cebes, ses salivades

Igualment, quant a l'ús dels articles, Alcover recull la construcció *tot lo dia*: «tot lo dia està mog[u]jent-se».

Com constava en el BDLC, hi ha diverses mostres d'articles personals: an Batiste, An Toni, An Bernat, An Pere, An kesús, An Juan, An Marselino, etc.; l'Andreu, L'Antique, L'Alfredo, L'Ankel, L'Auzebio; la Maria, La Margalita, L'Amparo, La Bàrbera, La Carne.

En relació amb la morfologia nominal, hi ha diferents exemples sobre la formació del plural:

- b[ɔ]sk, b[ɔ]sks
- passeig - passetjos; g[ɔ]ig -gotjos (dels sants: g[ɔ]ys)
- pu[n]-pu[nʃ], u[ɫ]-u[ɫʃ], a[n]-a[nʃ]
- s[ɛ]rres, sabates, cebes, salivades
- sabater, dos sabatés; un mel·ler, dos mel·lés; un cirer (cirerer), dos cirés
- aplegar fem (fems)

Pel que fa a la morfologia pronominal, els quaderns recullen diverses explicacions sobre els pronoms febles: «sempre inverteixen els pronoms personals (am (em-me), at (et-te), as (es-se))» (es refereix a les formes anomenades reforçades i no plenes), «no diuen *se vorém* ni *ens enze vorem*»; *Alza* deixaré quedar debaes (de franc).

Quant a l'ús del pronom *en*, es registra: «uzen molt la particula *ne*, també l'inverteixen: an (en). Per donar-ne n'han de tindre. Si no en tenim no en podem donar».

La combinació pronominal s'illustra amb un exemple recollit de les expressions que li devien dir les persones a les quals entrevistava: «no cal que mo la mostre (la lletra) que no sabem lletgir».

En relació amb la morfologia derivativa, els quaderns de camp ofereixen nombrosos exemples de derivació:

- lletreta, lletringa
- lletra, lletres, lletreta, lletr[ɔ]t, lletringa, lletr[ɔ]ta, lletria, lletrassa, lletrico (molt menuda)
- d[ɔ]na, don[ɔ]ta, donassa, donarra, doneta, doniwa, doninga
- home, homenot, homenasso, homenarro, homenet, homeniw, homenico, home-ningo
- txic, txic[ɔ]t, txicarr[ɔ]t, txicarro, txicasso, txiquet, txiquiu, txiquingo, txicó
- txica, txicota, txicarr[ɔ]ta, txicarro, txicassa, txiqueta, txiquiwa, txiquinga, txicon
- txaval, txavalot, txavalasso, txavalarro, txavalet, txavalic, txavaliu, txavalingo
- txavala, txaval[ɔ]ta, txavallàrra, txavalassa, txavaleta, txavaliwa, txavalinga, txavalica
- txicoteta, txicotiwa, txicotinga
- txicotet, txicotiu, txicotingo
- mel·la, mel·ler, mel·ló

I també es recullen mostres de l'ús de sufixos col·lectius: «taula-taulam, cadira-cadiram, mosca-moscam, dona-donam, txica-txicam, txaval-txavalam». Cal recordar que el DCVB té una secció exclusiva dedicada a formes derivades que contenen sufixos intensius.

Pel que fa als possessius, es recullen diverses mostres de formes tòniques, que amplien la descripció inclosa en el BDLC:

- sa mewa amiga
- as mo [ʒ]ermá, cozí, padrí, mic (amic), parent
- sa mo [ʒ]ermana, sa mo tia, sa mo cozina, sa mo 'miga
- m'awela
- as mo vestit, brial, cozet, devantal, as mo 'nell (anell)

- sa mo orellal (anelleta que duen a l'orella), sotana (gonella), cazaca, camisa
- sa mo butjáca (butxaca), sa mo pontilla (brodat)

I també formes àtones: «mon pare, ma mare».

4.3. Sintaxi

Pel que fa a aspectes sintàctics, els quaderns de camp apleguen algunes expressions que il·lustren:

- oracions condicionals: «Si w'avera sentit, w'avera dit. Si hu avera sentit hu avera dit»;
- oracions temporals: *En vindre*, diré això.

Hi ha també una breu relació d'adverbis de lloc: *assi* (aquí); *aqui* (allí).

S'exemplifica igualment una de les qüestions gramaticals que despertava més l'interès d'Alcover: es tracta de la concordança del participi amb el terme d'acció, que ja es recull, més sintetitzada, en la descripció del BDLC:

- Ta mare l'has vista, ake[ʃ]a kaza ki l'ha feta, aqueixa roba ki l'ha krompà(da)
- Ja les he dites (les cançons)
- Ja l'han posada

També hi ha exemples de quantitativus:

- Aquell dia va ploure a la mon (molt)
- [ʒ]ens. S'arr[ɔ]s an lletilles no m'agrà(da) [ʒ]ens
- Ia n'hi ha pr[ɔ]w
- pr[ɔ]w (bastante)
- massa (demasiado)
- menys: menos (qualque volta ho diuen)
- manco: menos

I altres expressions interessants:

- Avuy ha vist un d'e[ʃɔ] (qualsevol cosa)
- Txica, dus ses astidores i talla as moc a's crez[ɔ]l.

- dus sa deltona/sa de[ʃɔ̃]na/as de[ʃɔ̃], as d'all[ɔ̃] (la cantarella o qualsevol altra cosa), (això o allò, qualsevol cosa)

Totes aquestes dades són de gran interès, atès que no sols reflecteixen la llengua del moment sinó que constitueixen punts de referència per estudiar els processos de manteniment i desaparició de determinades formes lingüístiques.

4.4. Lèxic

Els quaderns de camp inclouen 159 registres que comprenen tant mots com expressions. Les darreres constitueixen una xifra minoritària, com ara:

- ella té as racapte segur (assegurada la vida)
- d[ɔ̃]na, at (te) vullc fer una raó (vull dir una cosa)
- akesta txica fa g[ɔ̃]ig (es polida)
- estic feta un xop (banyadura)
- anar de grapes (els infants)
- basta'm això! (Devalle'm això que jo no hi basto)
- el vaen fer calent (l'atuparen)
- asmolar-se sa llengua (conversar molt)

Els termes restants són mots de vocabulari bàsic, que abracen diversos camps semàntics. Seguidament se n'inclou una mostra:

a) accions i estats:

- [tʃ]afar ('aixafar'): trapijjar
- becar: (dormitar)
- endormir (adormir una criatura)
- alluernar: fer claror
- i[ɔ̃] korria i va[tʃ] kawre un bak (caure en terra)
- antxancamallar-se ('enxancamallar'): encamellar-se (posar-se ab una cama a cada banda)

b) Verema:

- [tʃ]afigar ('xafigar'): (trapijjar) (trepijjar els reims)

c) *Ésser humà*

- una br[ɛ]ka: un br[ɛ]ko: un que va *distragut* p'el carrer sense mirar lo que fa; un que es bovo
- quiet (quiet), keta (quieta)
- d[ɔ]na! astás molt anfundá(da): preocupada d'una cosa

c) *Parts del cos*

- as figó del pentinat (el monyo o nuu dels cabells de darrera)

d) *Agricultura*

- viró: pebre de cirereta
- bar[ʒ]in[ʒ]a: albergínia
- ficossi: espècia de carabassa llarga i prima, i en fan ensisam o trempó.
- combronbro: es més petit que el ficossi i serveix també per trempó.
- cacutza: Els vells contenen que altres temps, en lloc de carabassa, deyan: sa *ka-kutza*.

e) *Festivitats i celebracions*

- la Mare de Deu canalera: candelera (2 febrer)
- as derrés Dies ('darrers dies') (Carnaval)
- dumenge des Rams
- dijous sant
- divenres sant
- dissapte de pasqua
- pasqua florida
- l'assenció ('ascensió')
- pasqua granada
- as dia del corpus
- la mare de deu de gost
- la Mare de Deu de Setembre
- as dia de Tots Sants
- as dia de les ànimes (2 novembre)

- l'Anvent ('advent')
- as dia de la Puríssima
- as dia de Nadal
- as dia dez Innocents
- as dia del Reys
- la coresma (quaresma)

f) *els dies de la setmana: delluns, dimats, dimécres, di[ʒɔ]ws, div[e]ndres, dissapte*

g) *els noms dels vents*

- Això son els vents que hi ha a Tàrbena: tremuntana *alta* i tremuntana baixa cap a llevant; llewant, llebeig, mitx-jorn, ponent, vent de dalt o maestral (entre ponent i tramuntana).

4.5. Folklore

Finalment, els quaderns recopilen diversos aspectes folklòrics, als quals Alcover ja es referia en les pàgines de dietari quan escrivia: «Després de l'Ofici son vengudes aquelles xiques de la *costura* ala Rectoria, i fins a *mitx-jorn* (mitx-dia), que diuen aquí, li hem pegat de mots i frases, cansons i rondayes de Tàrbena».

Vegem una mostra de dues cançons populars:

Tota ma vida pastor / tota la vida fent llenya / i ara que m'ha casat / an porta as coll i a s'asquena. A mi no m'agrà(da) sa planta / ni tampoc as moscatell. A mi lo que més m'agrà(da) / lo que txorra p'es tonell. A mi tots am diuen Toni / perque no porte barret / al tinc ben alsat a casa / i ma'l posa quant fa fret. A mi ses txiques no'n volen / perque tinc ma mare lloca / mira si io soc valent / que ha fet un costal de brossa. Io tinc pantalons de llana. / -Mare, fassa un [ʒ]aquetó. Posarem ses portes noves / i aixina'm casaré iò. Io tenia un conill tort / i ma mare no hu sabia / io li vaig pegar un calbot / per vore si txillaria / i al guilopo fea'l mort. Ma mare'm diu pandereta / i io li dic que té raó, / que totes ses panderetes / van a missa i a's sermó.

Ses fadrines des meu poble / totes son altes i primes. / Io les tinc acomparades / a's joquer de ses gallines. Ses txiques des mo carrer / totes am fan mala cara, / que son com ses verdolagues / collides entre-setmana. Ses txiques des poble d'alt / totes filen a sa lluna / per vore si's casarán / i no sa'n casará una. De sa pols de sa farina / i de sa broma des vi / m'haurà de fer una jupa, / que no n'hi ha cap assí. Quant io era txicotet / ma mare molt be am criava / m'ansenyava el *Padre-nuestro* / i la Doctrina cristiana. Aqueixa qui ha cantat ara / ni ès txica ni es res / es una tx[é]nna palada / que cria p'ez asbarzés».

5. LA FLEXIÓ VERBAL EN ELS DIALECTES CATALANS I TÀRBENA

A més de totes les informacions que apareixen en la introducció de *La flexió verbal en els dialectes catalans*, publicada per Francesc de B. Moll en l'*Anuari de l'Oficina*

Romànica de Lingüística i Literatura entre 1929 i 1932, on s'explica com es van tractar les dades verbals amb vista a la seva publicació, cal tenir en compte també el contingut d'un document que va romandre inèdit fins fa uns anys i que es titula: «Introducció a l'enquesta de la conjugació catalana actual» (vegeu Alcover 2018: 492-520).

En aquest escrit, redactat per Alcover, s'inclou la descripció del projecte i s'explica que el romanista alemany Bernhard Schädel va suggerir-li de dur-lo a terme. Hi consta també la data d'inici: el 1906; i es recull la llista de verbs enquestats, la metodologia aplicada, la relació d'excursions dutes a terme per recollir la conjugació (els anys 1906, 1909, 1910, 1913, 1914, 1916, 1917, 1918, 1920, 1921 i 1923), i també la llista de les 149 localitats visitades.

D'altra banda, agrupats per àrees dialectals, es fa un petita descripció de cadascun dels 149 indrets visitats. A continuació es reproduceix el que Alcover explica de Tàrbena:

111. Tàrbena. De la província d'Alacant, a 67 km d'aquesta ciutat cap a NE. Encastellada dalt unes muntanyes, Tàrbena té 1690 habitants (Figueras, *Geogr. prov. Alicante*, 745, 746). Hi feu l'enquesta 27 de juny de 1918 amb Dª Maria del Remy Esteve i Garcia, Mestra Nacional, de 29 anys, nadiua d'Alacant i resident fa anys a Tàrbena i les seves alumnes Elisabet Monjo i Ripoll, de 16 anys, Elisabet Ripoll i Soliveres, de 12, Josefa Cifre i Monjo, de 15, totes de Tàrbena. La població de Tàrbena prové d'una colònia de mallorquins que s'hi establiren la primeria del segle XVII amb motiu de l'Expulsió dels Emmoriscats. Ja han perdut casi tot el llenguatge de la seva procedència, essent-se avalencianats casi de tot; conserven a redols l'article balear *es, sa*, certs adagis i el sistema de fer sobrassades i sobre tot els llinatges» (Alcover 2018: 514).

6. EL DICCIONARI CATALÀ VALENCIÀ BALEAR I TÀRBENA

El DCVB recull 53 mots que contenen informacions relacionades amb Tàrbena, la majoria dels quals incorporen informació fonètica. Se'n poden fer quatre grups:

- a) Mots que es registren a Tàrbena i també a altres indrets: *acatxar* («ajupir, inclinar doblegant el cos»); *almud* («mesura de grans, de capacitat variable segons les comarques»);⁴ *andià* («gall d'indi»);⁵ *arbre blanc* («arbre de la família de les salicínies»);⁶ els mots *arrupir*, *beure*, *caldre*, *cirerer*, *cruixir*, *conèixer*, *esmunyir* (o *munyir*), *ésser*, *fugir*, *obrir*, *plànyer*, *poder* i *treure* inclouen la transcrip-

4 En el quadern de camp II (1918) s'indica: «un cafis: son 12 barcelles; una barcella son 4 armuts; un armut son 4 quarteronets».

5 En el quadern de camp II (1918) es recull: «andià: indiò».

6 En el quadern de camp II (1918) consta: «una [ɔ]lbi (gòbia: biga buyda per abeurar el bestiar)».

ció fonètica de Tàrbena: [béwre], [káłðre], [siré], [kroʃír], [konéʃe], [azmonír], [sér], [fodʒír], [oβrír], [plándre] [poðér] i [tréwre], respectivament; *carota* («gorret que porten els infants petits»); *obi* («pica de pedra per a posar-hi el menjar dels porcs»),⁷ *ombria* («lloc on no toca el sol»).

- b) Llinatges: *Borja, Calafat, Estelrich o Estalrich, Ginard, Guerri, Lledó (o Lladó), Mascaró, Sifre, Signes, Solivera*. Cal observar que són menys que els que Alcover cita en les pàgines del BDLC i dels quaderns de camp.⁸
- c) Topònims: ALBICÀ (S') («Llocarró del municipi de Tàrbena, amb 55 habitants»); BENITAFAL («Partida rural del terme de Tàrbena»); BENIXEBEL («Despoblat en el terme de Tàrbena»); BENIXIMEL («Casariu que hi havia en el terme de Tàrbena, i que romangué despoblat per l'expulsió dels moriscs»); BINITANJA (Despoblat en el terme de Tàrbena); *Sa Foia ses Roques*: nom de lloc del terme de Tàrbena; *Font d'En Guardiola*: nom d'una font situada en el terme de Tàrbena; *Els Massils*: terres del voltant del poble de Tàrbena; MISEP (Despoblat en terme municipal de Tàrbena (comarca de La Marina)); PICA-SÀRIES (Llogaret agregat al municipi de Tàrbena); *Es Rafalet*: nom d'una alqueria del terme municipal de Tàrbena i de diverses possessions baleàriques (termes d'Algaida, Lluçmajor, Manacor, Ciutadella, etc.).⁹
- d) Mots que sols es registren a Tàrbena: *alcantarano* («Calaixera de calaixos amples per tenir-hi roba»); *ambixeres* («Albixeres; cast. *albricias*. «Guanyar les ambixeres»: arribar el primer a la porta de l'església, en el divendres sant (Tàrbena)»); *atabollar* («Astorar, torbar d'admiració»); i en l'entrada «vent», *vent de dalt* (Tàrbena), que ja s'ha fet constar a § 4.4.

Es recull igualment una cançó popular dins l'entrada *joquer*: «Ses xiques d'es Poble-dalt | totes són altes i primes; | jo les tinc acomparades | a's joquer de ses gallines» (cançó pop. de Tàrbena). Cal fer constar que és l'inici de la segona cançó que s'ha esmentat a § 4.5.

7 En el quadern de camp II (1918) es recull: «abres-blancs: polls albes».

8 El quadern de camp II (1918) inclou els llinatges següents: «de Tàrbena del tot mallorquins: Cifre, Calafat, Ginart, Estalrich, Gisbert, Salvá, Ripoll, Jordá, Lledó, Molines, Moragues, Mascaró, Marcó, Monjo, Mas, Mestre, Ferrer, Pont, Planells, Soliveres, Nadal, Rosselló, Ramón, Serra, Seguí, Sastre, Taverner, Tomas, Vila, Vaquer, Vilanova».

9 El quadern de camp II (1918) inclou els topònims següents: «(trossos de terra): Beni-salim, Beni pla, Bijaubá, Bina-real, Pique-saries, Coll de rates, Parelles, L'albicà, Bin'ortell, as Boscarró, Sa caseta's m[ç]ros, as Rafalet, Sa Murta, Sa Soró'tja, As Massils (Les terres del voltant del poble de Tàrbena), S'Ombria (allà on el sol no hi pega ordinariament), as Bancal llarc, S'Amallà, Sa foya'n Soler, Sa Rabosa, Sa foya's Pi, Sa foya ses roques, Sa font d'En Gordi[ç]la».

Quant a l'entrada relativa a l'article salat *es*, el DCVB indica: «En el País Valencià s'usava l'article *es*, femení *sa*, en els deu poblets que formen la Vall de Gallinera i a L'Orxa, Evo, Alcalà de la Jovada, Alcampell, Fleig, Benimaurell, Tàrbena i Finestrat; però actualment ja no existeix tal ús, i sols es troba l'article baleàric en noms de lloc (com «sa Foia es Pi», «sa Caseta es Moros») i en alguna locució fossilitzada».

En l'entrada *Tàrbena*, el DCVB recull: «Poble de la comarca de la Marina, en la vall de Callosa, que va ser repoblat en el segle XVII per mallorquins i encara conserva deixalles del dialecte mallorquí i d'alguns costums, sobretot en el ram de cuina». També es recull el gentilici: *tarbener*.

I finalment cal recordar que la «llonganissa de magre i cansalada amb molt de pebre vermell» rep el nom de *tàrmena* a Orpesa, Vistabella, Castelló i Lluçena.

Amb tot, com es pot apreciar, el DCVB no incorpora tota la informació que, sobre Tàrbena, hi havia en els quaderns de camp (vegeu també Perea 2009).

6. CONCLUSIONS

Aquesta passejada per les informacions recollides sobre Tàrbena en el *Bolletí del Diccionari de la llengua catalana* i en els quaderns de camp que van servir per donar forma a dos dels projectes importants d'Antoni M. Alcover refermen el seu paper de pare de la dialectologia catalana, el qual va saber incorporar a aquesta disciplina, aleshores incipient, malgrat que d'una manera molt rudimentària, elements de tipus sociolingüístic. Així, la influència del sexe, de l'edat, del lloc de naixement, de la classe social, de l'ofici, entre altres, consten de vegades en els quaderns de camp. Aquests repertoris apleguen les respostes dels informants –més de mil cinc-cents– que foren entrevistats durant el seu llarg període enquestador. Cal tenir en compte que els estudis sociolingüístics no van arribar a Catalunya fins ben entrada la segona meitat del segle XX, però Alcover ja n'havia fet algunes pinzellades en els inicis d'aquell mateix segle.

Tot el tresor documental, emmagatzemat en els quaderns de camp d'Alcover, té encara un valor complementari que van més enllà del seu primigeni objectiu de descripció de la variació lingüística: ofereixen la possibilitat d'endinsar-se en la llengua viva de Tàrbena d'ara fa un segle i permeten de contrastar-ne els resultats amb els actuals, tot observant-ne l'evolució que aquesta varietat ha experimentat amb el pas del temps.

REFERÈNCIES

ALCOVER, Antoni M. (1902) *Lletra de convit que a tots els amics d'aquesta llengua envia mossèn Antoni M. Alcover, pre. Vicari general*, 3a ed., Palma de Mallorca: Estampa de Ca n'Amengual y Muntaner.

- ALCOVER, Antoni M. (1910-1911) «Exida filologica d'En Pere Barnils a la regió aliantina», *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, VI, 373-374.
- ALCOVER, Antoni M. (1912-1913) «Un article del Dr. Barnils», *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, VII, 153.
- ALCOVER, Antoni M. (1912-1913) «Dietari de l'Eixida pel Regne de València i Catalunya occidental 1918», *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, X, 165-252.
- ALCOVER, Antoni M. (2018) «Introducció a l'enquesta de la conjugació catalana actual», dins *Obres completes, vol. IV, Els estudis dialectals*, Mallorca: Institució Francisc de Borja Moll.
- ALCOVER, Antoni Maria & Francisc de B. MOLL (1929-1932) «La flexió verbal en els dialectes catalans. [Materials recollits per Mn. Antoni Maria Alcover; recopilació i sistematització, pròleg i notes per Francisc de B. Moll]», *Anuari de l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura* [Barcelona] II [1929], 73-184; III [1930], 73-168; IV [1931], 9-104; V [1932], 9-72.
- ALCOVER, Antoni M. & Francisc de B. MOLL (1962-1968) *Diccionari-català-valencià-balear*, Palma: Editorial Moll.
- CHAMBERS, Jack K. & Peter TRUDGILL (1980) *Dialectology*, Cambridge: Cambridge University Press.
- PEREA, Maria Pilar (2005) *Antoni M. Alcover: dialectòleg, gramàtic, polemista*, Barcelona / Castelló: Publicacions de l'Abadia de Montserrat / Fundació Germà Colón.
- PEREA, Maria Pilar (2006) «From the notebook to the computer: the systematisation of a dialectal corpus», dins A. Timuška (ed.), *Proceedings of the 4th International Congress of Dialectologists and Geolinguists* (Riga, 28.7.-2.8.2003), Riga: Latvian Language Institute, University of Latvia, 400-412.
- PEREA, Maria Pilar (2009) «L'aportació dels quaderns de camp al *Diccionari català-valencià-balear*», *Randa*, 63, 127-158.

PORTAL ALCOVER

alcover.iec.cat

